

ÖRÖKÖSÖK

A budapesti Basch-villa felújítása

A homlokzat szögletessége az udvari szárny arkádjáival oldódik fel, melyek Vágó római tervein is visszaköszönnek.

Szerző: ZSOLDOS ANNA | Fotó: BATÁR ZSOLT

VANNAK ÉPÜLETEK, AMIKET NEM A SZERKEZET TART ÖSSZE, HANEM AZ EGYKORI LAKÓK SZELLEMISSÉGE. A VÁROSMÁJOR UTCA 48/B ALATT ÁLLÓ BASCH-VILLA IS EGY ILYEN HÁZ: EGY-SZERVOLT OTTHONA MAGÁNAK A 20. SZÁZADI MAGYAR IRODALOMNAK.

A villát 1934-ben Vágó József tervezte dr. Basch Lóránt ügyvéd, a Baumgarten Alapítvány kurátora megbízásából. Vágó ekkorra ismert építésznek számított, számos magyarországi épület, többek között a Nemzeti Szalon és a Gutenberg-ház tervezése mellett a genfi Népszövetségi Palota pályázatának egyik nyertes tervezője volt. A Rómában töltött hét és fél év után hazatérő építésznek azonban a Horthy-rendszer gúzsba kötötte művészi autonómiáját. Kamarai tagság híján nem tervezhetett saját neve

alatt, sőt, perbe is fogták jogosulatlan tervezés vádjával. Végül megkapta a tagságot, és utolsó megépült munkája, a Basch-villa saját neve alatt jelenhetett meg a szaksajtóban (1.). A villaépület a közép-európai kortárs modernizmust és klasszikus építészeti formákat ötvözi; ezt a nyelvezetet Vágó római éve alatt kristályosította ki. Az épületbelső sajátos logikája: a három lakás tereinek felfűzése, funkciói a három Basch-testvér személyes igényeihez és életmódjához alkalmazkodtak. A homlokzat tartózkodó, szigorúan

◀ Az épület bejáratában emléktábla őrzi mindazok nevét, akik lakói illetve látogatói voltak a villának.

geometrikus megjelenéséből fakadó erőd-szerűség mellett az épületet a magyar szellemi élet utolsó bástyájává tette a legnehezebb években. Lakóinak történetéről számos visszaemlékezés, regényrészlet, anekdota emlékezik meg (2.). 1948 tavaszán Basch Lóránt hívta meg a második emeleti műteremlakásba Mészöly Miklóst, feleségével, Polcz Alaine-nel. A házaspár ötven évig élt itt. Baschnál 1966-os haláláig számtalan fiatal író lakott rövidebb-hosszabb ideig, de Mészölyék barátai is vendégeskedtek a falak között. Gyakorta megfordult itt Örkény István és neje, Esterházy Péter, Sinka István, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Pilinszky János, Nádas Péter, Mándy Iván, Weöres Sándor, Károlyi Amy, Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes is. Itt lakott egy időben

Fodor András és Domokos Mátyás, Luzsicza Lajos és Kass János képzőművészek, de sűrűn járt ide Lator László is (3.). Basch saját lakásában hozta létre az egészen 1994-ig működő Nyugat Emlékmúzeumot – az államosítások idején csak így tarthatta meg önálló lakrészét. Ekkoriban a cselédszobák helyén is önálló lakást alakítottak ki, valamint a kerti szárnyra ráépítettek egy szintet; így a ház ötlakásos-sá bővült. Az utcai földszintes szárny helyére viszont a nyolcvanas évek végén Vonnák János tervei szerint új társasház került, amelyhez a villa kertjének csaknem felét is leválasztották. Haris György vállalkozó és Haris Éva pszichiáter családjukkal 1987-ben lakáscserével költöztek az épület első emeletére (4.). A házban ekkoriban Czétenyi János szobrász és családja,

*A KERT EGYKOR HÍRESEN SZÉP VOLT RÓZSABOKRAIRÓL;
A HÁZ VENDÉGSZOBÁJÁBAN ÍRTA BABITS MIHÁLY
A HATHOLDAS RÓZSAKERT CÍMŰ VERSÉT*

^ Az udvar felőli homlokzat a visszaállított kerttel.

« Az épületbelsőben restauráltak az első emeleti tolóablakokat, megőrizték és helyreállították az eredeti nyílászárókat.

A földszint, mely egykoron Basch Lóránd lakrésze volt, ma a lakáséterem terévé alakult. Az akkori szalon kazettás fa tolóajtaja szintén eredeti.

BASCHNÁL 1966-OS HALÁLÁIG SZÁMTALAN FIATAL ÍRÓ LAKOTT RÖVIDEBB-HOSSZABB IDEIG

Komoróczy Géza hebraista, történész, valamint a felső szinten Mészöly Miklós és Polcz Elaine laktak. A Haris család húsz év alatt fokozatosan felvásárolta a megürülő szomszédos lakásokat; utolsóként a Polcz Elaine 2007-ben bekövetkezett halálával megürülő műteremlakást, amelynek berendezését közreműködésükkel a szekszárdi Mészöly Miklós Emlékház kapta meg. Ezt a folyamatot az épület minden részletre kiterjedő, tíz évig elhúzódó felújítása követte. Visszaállították az államosítás alkalmával felosztott első emelet eredeti térstruktúráját. A háború után

ráépített szekciót is a régi épülethez igazították, travertinnel burkolva. A felújításokban az első időben bekapcsolódott belsőépítész is, de a belső nagyrészt Haris Éva ízlését tükrözi, akinek Dávid Ferenc művészettörténész nyújtott szakmai segítséget. A három szintet három különböző stílusban rendezték be, a villa építési idejének ihletésében: a földszint art déco, az emelet vintage, a második emelet industriális. A travertinkeretes bejárati ajtók, a kazettás fa tolóajtók, valamint a homlokzati nyílászárók mind restaurált eredeti darabok; sajnós a berendezésből csak

A VILLAÉPÜLET A KÖZÉP-EURÓPAI KORTÁRS MODERNIZMUST ÉS KLASSZIKUS ÉPÍTÉSZETI FORMÁKAT ÖTVÖZI

a második emelet egykori öltözőjében található ruhásszekrény maradt fenn. Az első emeleti teraszon Vonnák János munkájaként ívelt lezárású, a nyolcvanas években készült télikert állt; ennek helyére az eredeti állapotot követő, egyenes lezárásút építettek. Új darab a második emeleti fém-üveg szerkezetű műteremablak is, valamint a kerti oldalszárnyának egykor nyitott folyosójának beüvegezése. A földszinten 2010-től kezdve lakáséletterem működik. Az első emelet a család otthona, a másodikon jelenleg bérlők élnek. A kert egykor híresen szép volt rózsabokrairól; a ház vendégszobájában írta Babits Mihály a *Hatholdas rózsakert* című versét. A nyolcvanas évek gumiabroncs-virágágyásai helyén ma az irodalmi leírások alapján helyreállított eredeti állapotot találjuk; a kertben

a mai napig ott áll „Alaine néni padja” is. Egy épületet nem csupán a felújítások sorozata, az állagmegőrzés, a konzerválás örökíthet tovább, hanem ha történetét, szellemi hagyatékát is óvják a későbbi korok. A belső tereket a felismerhetetlenségig lehet tovább alakítani. De ha a falak között megmarad valami szellemi értékéből, rendeltetéséből, ami egykoron jellemezte, akkor valósul meg a szellemi műemlékvédelem. 2018. szeptember 9-én a Basch-villa falai között megalakult a Városmajor 48. Irodalmi Társaság Alapítvány, mely pályakezdő írók segítségével, irodalmi estek szervezését tűzte ki célul, ahogyan a házban mindig is történt, emellett minden évben életműdíjat adományoz a kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotójának. Az első díjat 2018. december 18-án Spiró György vehette át.

1, Györgyi Dénes: *Új Magyar Építőművészet I.* Budapest, Budai István, 1935, 144-145. o.
Vö.: Transformation d'une ville maison a Budapest. L'Architecture d'Aujourd'hui 1936/1. 66. o.

2, Polcz Alaine: *Élet a Városmajor utcában.* In: Magyar Lettre, 1993/9. 24-25.o.

3, Kass János: *Negyvenöt év.* In: Art Limes, 2015/3. 44-47.o.

4, A szerző helyüttl szeretné megköszönni a Haris család segítségét az írás elkészültéhez.

« Az első emelet a Haris család otthona, a képen látható térelválasztó, az egykori térszervezést szimbolizálja.

^ A télikert is visszanyerte eredeti szögletes formáját. Nagy üvegfelületű ablakai nyithatóak, így nyitott terrasszá is átalakítható.

^ Az épület kert felé nyíló ablakait Vágó úgy tervezte, hogy flexibilisen óriásira nyithatóak legyenek, összekötést biztosítva a természettel. A korabeli technológia restaurálásával a mai napig, így működnek az ablakok.

◀ Az épület kerti oldalszárnyának nyitott folyosójának pillérei közötti nyílások ablakkal lettek beépítve.

A pilléres folyosó kötötte össze Basch Lóránd lakrészét könyvtárszobájával, mely kertre néző üvegkazettás ajtó mögött volt.

EGY ÉPÜLETET NEM CSUPÁN A FELÚJÍTÁSOK SOROZATA, AZ ÁLLAGMEGŐRZÉS, A KONZERVÁLÁS ÖRÖKÍTHET TOVÁBB, HANEM HA TÖRTÉNETÉT, SZELLEMI HAGYATÉKÁT IS ÓVJÁK A KÉSŐBBI KOROK

IRODALMI ERŐD

A Basch-villa, Vágó József utolsó megvalósult munkája

A BASCH-VILLA ÁTÉPÍTÉS EREDMÉNYE; TERVEZÉSEKOR VÁGÓ JÓZSEF JELENTŐS MÉRTÉKBEN FELHASZNÁLTA A TELKEN ÁLLÓ ZÁRTSORÚ BEÉPÍTÉSŰ LAKÓHÁZAT, MENDE ÁGOSTON 1893-AS MUNKÁJÁT. A VILLA ASZIMMETRIKUS, LÉPCSŐZETES KIALAKÍTÁSÚ TÖMEGÉNEK KARAKTERÉT A VÍZSZINTES ÉS FÜGGŐLEGES SÁVOK, A TRAVERTINNEL BURKOLT ÉS VAKOLT FALSÍKOK ÖSSZHANGJA HATÁROZZA MEG.

Szöveg: BALLA ENIKŐ

Míg az épület utcai homlokzata egymástól eltérő méretű, álló és fekvő formátumú mészkölapokkal burkolt, addig udvari homlokzata fehérre vakolt. A különböző texturájú falfelületeket terméskő lábazat fogja össze. Az utcai homlokzat nemes anyaghasználata fokozza a monumentális hatást, reprezentatív szerepet tölt be, a tartósság és a higiénia érzetét keltve. A hangsúlytalan bejárat felett az első emeleti ablakok

ŐSZINTE KONSTRUKCIÓ, NEMES, MŰVÉSZI ARÁNYOK

kiosztása szimmetrikus, azonban a további erkélyajtók, ablakok és oldalterasz mozgalmassá teszik a homlokzatot. Az első emeleti pergolás oldalteraszra egykor fém-üveg szerkezetű télikert futott ki. A második emeleti terasz tömör mellvédje mellett pedig a lapostető síkjához feltolt, 2x6 mezőre osztott műteremablak szolgálta a belső megvilágítást.

Tudatos tervezés eredményeként az utcai homlokzat zártabb marad, a privát szférát biztosítandó; az udvari szárny szellősebb kompozíciójú, nyitottabb, nagyobb, a kerttel vizuális kapcsolatot biztosító nyílászárókkal. Lépcső vezet fel a magasabban fekvő kerti épületszárny árkádos loggiájához, aminek támoszlopa egy karcus, geometrikus fejezettel és lábazattal ellátott betonoszlop. A loggia feletti folyosó egész hosszúságában nyitott, reneszánsz paloták folyosóinak szellősségét idézve. Tagozatok nélküli körpillérei azonban igen közel kerülnek egymáshoz, a reneszánsz ritmusához képest sűrűbben. A nyitott folyosó mellett az első emeleti, sarokablak-szerűen elhelyezett harmonikaablakok, valamint a második emelet nagyméretű tetőterasa is a szabadon kötik össze a belső tereket.

Az utcai homlokzattól eltérően itt több íves nyílászáró található. A lakásokba vezető ajtók travertin keretézésűek. A mészkő használata, a nyitott folyosó, loggia, az épületet jellemző lépcsőzetes elrendezés, geometrikus tömegek, az oldalterasz pergolája,

az utcai front zárt falfelülete és annak kisebb ablaknyílásai mind az olasz építészet hatását mutatják.

Basch Lóránt földszinti lakásának egymásba nyíló dolgozószobája és műzeumszobája a reprezentációt szolgálta. A műzeumszobába vitrinek készültek a műtárgyaknak, a dolgozószobát mennyezetig érő, sötétbarnára pácolt és faragással díszített fatáblákkal burkolták. A lakás hálószobája és irodája a kert felé nézett. A kertre nyíló bejárati ajtó az árkádos loggiára vezetett. Ezen túl nyílt a házmesteri lakás, ami a telek lejtése miatt az alagsorba került. Felette a földszinten szobaméretű fedett terasz kötötte össze a házat a kerttel. A felsőbb szinteket két lépcsőn lehetett megközelíteni, az árkádos loggiáról nyíló lépcsőházból és a lakásokat összekötő belső falépcsőről.

Az első emelet utcai részén kapott helyet Basch Ilona lakása, a kertre néző háló-, és a télikertes lakószobával. Az utóbbitől tolóajtóval elválasztott étkezőt cselédfolyosó kötötte össze a kiszolgáló helyiségekkel. Ezeket a kert felől külön bejáraton is meg lehetett közelíteni, így a család távollétében a ház többi részét le lehetett zárni. A második emeleten egyedül a nagybányai festőiskolát végzett Basch Edit műteremlakása és egy attól elkülönülő vendégszoba helyezkedett el. Ez a szint nem épült ki a ház alsóbb emeleteinek teljes hosszában. A hálótól kétszárnyú tolóajtó választotta el a műtermet, a szoba másik oldala pedig a korban divatos nagyméretű tetőteraszra nyílt. Akárcsak a több mint húsz évvel korábban tervezett Schiffer-villánál, Vágó itt is a szobák funkciójához igazította az ajtók díszítését.

A minden lakáshoz tartozó erkély vagy terasz már Vágónak a római tartózkodása alatt kidolgozott villatervein megjelenik. A Basch-villa karakterét meghatározó tolóajtók, többféleképpen nyíló ablakok, a beépített tárolóelemek, a funkció szerint méretezett és elrendezett belső terek egymáshoz rendelese ugyancsak az életmű jellemző sajátossága. A villát őszinte konstrukció, nemes, művészi arányok, az alaprajz és a homlokzat koherenciája jellemzik. Vágó pályája kezdete óta elutasította az akadémikus építészetet, de a jövő irányát nem a történetiség, a hagyományok megtagadásában látta. A villa berendezésének gondos megtervezése, a bútorok faragással való díszítése jól mutatják, hogy Vágó az 1934-ben épült Basch-villát is összművészeti alkotásként: *Gesamtkunstwerk*ként kezelte. Életműve ennyiben leginkább az osztrák modernizmus nagy hatású, de idővel elmagányosuló örökségével, Josef Hoffmannal mutat párhuzamot.

(A szöveg kivonat Balla Enikő 2017-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténet szakán írott, a Basch-villáról szóló szakdolgozatából.)